

*Dr Bernadet Bordaš, redovni profesor
Pravnog fakulteta u Novom Sadu*

HARMONIZACIJA NORMI O RAZVODU BRAKA SA STRANIM ELEMENTOM U SRBIJI SA PRAVILIMA O SUKOBU ZAKONA I SUKOBU NADLEŽNOSTI U EU

Sažetak: *Posle nešto više od četvrt veka otkako je Zakon o rešavanju sukoba zakona sa propisima drugih zemalja usvojen i stupio na snagu, u proleće 2009. godine započeo je rad na pripremi novog zakona o međunarodnom privatnom pravu. Kao jedno od važnih prethodnih pitanja pojavljuje se i ono koje se odnosi na poželjnu ili potrebnu harmonizaciju sa evropeizovanim međunarodnim privatnim pravom, koje je realnost već više od deseta godina, i čiji razvoj putem usvajanja sekundarnih izvora prava ne gubi ni dalje na dinamici. Posle usvajanja uredbi o nadležnosti i o priznanju i izvršenju presuda u građanskim i trgovinskim stvarima, kao i u bračnim stvarima i stvarima roditeljske odgovornosti (uredbe Brisel I i Brisel II bis) usvojene su i uredbe o određivanju merodavnog prava za vanugovorne i ugovorne obaveze (uredbe Rim II i Rim I). U domenu porodičnopravnih odnosa aktivnost na usklađivanju pravila o sukobu zakona ima za rezultat uredbu koja se odnosi na merodavno pravo za obaveze izdržavanja i predlog uredbe koji obuhvata i pitanje merodavnog prava za razvod braka. Ovi akti sadrže rešenja koja bi se, prilikom izrade novog zakona o međunarodnom privatnom pravu u Srbiji, mogla uzeti u obzir, jer su u njihovom formulisanju učestvovali, praktično, predstavnici većine evropskih zemalja, koje kao države članice Evropske unije kreiraju, prema dosadašnjoj praksi, uniformna pravila o sukobu zakona (i o sukobu nadležnosti) evropeizovanog međunarodnog privatnog prava.*

Ovaj rad će se baviti analizom predloga pravila o sukobu zakona i o međunarodnoj nadležnosti za razvod braka koji je izrađen u EU, sa aspe-

ka njihove prihvatljivosti i inspiracije za odgovarajuće norme budućeg zakona o međunarodnom privatnom pravu Srbije.

Ključne reči: *razvod braka sa stranim elementom, redovno boravište kao tačka vezivanja, izbor merodavnog prava za razvod, predlog uredbe o razvodu EU, novo međunarodno privatno pravo Srbije*

1. Uvod

Posle nešto više od četvrt veka otkako je Zakon o rešavanju sukoba zakona sa propisima drugih zemalja usvojen i stupio na snagu,¹ u proleće 2009. godine započeo je rad na pripremi novog zakona o međunarodnom privatnom pravu. Kao jedno od važnih prethodnih pitanja pojavljuje se i ono koje se odnosi na poželjnu ili potrebnu harmonizaciju sa evropeizovanim međunarodnim privatnim pravom² koje je realnost već više od deset godina, i čiji razvoj putem usvajanja sekundarnih izvora prava otada ne gubi na dinamici.³

Član 65 Amsterdamskog ugovora o osnivanju EZ, odnosno Lisabonskog ugovora o funkcionisanju Evropske unije daje pravni osnov za usvajanje mera koje imaju za cilj postizanje kompatibilnosti pravila država

---

¹ Zakon o rešavanju sukoba zakona sa propisima drugih zemalja usvojen je 1982. godine, a stupio je na snagu 1. januara 1983. godine, Sl. list SFRJ, br. 43/1982, 72/1982; Sl. list SRJ, br. 46/96, Sl. glasnik RS, br. 46/2006.

² Stupanje na snagu Lisabonskog ugovora o Evropskoj uniji i Ugovora o funkcionisanju Evropske unije koje će uslediti u veoma bliskoj budućnosti nameće izmenu do sada korišćenih termina: pošto Evropska zajednica ustupa mesto Evropskoj uniji, a Ugovor o osnivanju Evropske zajednice postaje Ugovor o funkcionisanju Evropske unije, i izvedeni termini poput komunitarnog prava, komunitarizovanog međunarodnog privatnog prava – bez obzira na to da li su ili koliko su oni bili srećno izabrani i korišćeni u srpskom jeziku – gube značenje. U ovom radu ćemo umesto komunitarnog prava koristiti izraz pravo EU, a umesto komunitarizovanog međunarodnog privatnog prava – evropeizovano međunarodno privatno pravo, ili, pak, međunarodno privatno pravo EU.

³ Vidi dokument o tekovinama prava EZ u oblasti pravosudne saradnje u građanskim stvarima sa stanjem u oktobru 2008. godine „Acquis of the European Union, Title IV of the TEC, Part II of the TEC, Title VI of the TEU, JAI-ACQUIS“; internet adresa: http://ec.europa.eu/justice_home/doc_centre/intro/docs/jha_acquis_1008_en.pdf. Vidi, takođe, The Hague Programme: strengthening freedom, security and justice in the European Union, OJ C 198, 2005, str. 1 i OJ C 139, 2006, str. 1; Communication from the Commission to the Council and the European Parliament – Report on Implementation of the Hague Programme for 2007, Brussels, 2.7.2008, COM(2008) 373 final, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0373:FIN:EN:PDF> i budući Stokholmski program – Communication from the Commission to the European Parliament and the Council – An Area of freedom, security and justice, Brussels, 10.6.2009, COM(2009) 262 final, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0262:FIN:EN:PDF>

članica o sukobu zakona i sukobu nadležnosti. Uz sve specifičnosti koje su pratile usvajanje mera u oblasti pravosudne saradnje u građanskim stvarima koje imaju prekogranične posledice u skladu sa odredbama o proceduri predviđenoj u članu 67, i uz poštovanje protokola o položaju Ujedinjenog Kraljevstva i Irske i protokola o položaju Danske shodno članu 69 Ugovora o osnivanju Evropske zajednice, regulisana je međunarodna nadležnost sudova država članica, priznanje i izvršenje odluka u građanskim i trgovinskim stvarima, određivanje merodavnog prava za vanugovorne i ugovorne obaveze.⁴

U oblasti porodičnopravnih odnosa navedene tri ključne problematike su takođe uključene u zakonodavnu aktivnost organa EZ, odnosno EU, ali zbog posebne prirode tih odnosa i razlika u stavovima država članica, usvajanje mera – sekundarnih izvora prava EU – odvija se sporije i uz traženje načina usaglašavanja stavova država članica i usvajanja akata koji se razlikuju od propisane procedure, a ipak u okvirima i u skladu sa odredbama Ugovora o EZ.⁵ Prvi akt koji je usvojen bila je Uredba br. 1347/2000 o nadležnosti i o priznanju i izvršenju odluka u bračnim stvarima i stvarima roditeljske odgovornosti za zajedničku decu oba roditelja (poznata kao Uredba Brisel II),⁶ koja je relativno brzo zamenjena Uredbom br. 2201/2003 o nadležnosti i o priznanju i izvršenju odluka u bračnim stvarima i stvarima roditeljske odgovornosti (poznata kao Uredba Brisel II bis, ovako i u daljem tekstu).⁷ Sledeći korak je bio izrada predlo-

⁴ Vidi Uredbu Saveta (EZ) br 44/2001 o nadležnosti i o priznanju i izvršenju presuda u građanskim i trgovinskim stvarima (Council Regulation (EC) No 44/2001 of 22 December 2000 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters) OJ L 12, 16.01.2001; Uredbu (EZ) Evropskog parlamenta i Saveta br. 864/2007 o merodavnom pravu za vanugovorne obaveze (Regulation (EC) No 864/2007 of the European Parliament and of the Council of 11 July 2007 on the law - applicable to non-contractual obligations), OJ L 199, 31.07.2007; Uredbu (EZ) br. 593/2008 Evropskog parlamenta i Saveta o merodavnom pravu za ugovorne obaveze Regulation (EC) No 593/2008 of the European Parliament and of the Council of 17 June 2008 on the law applicable to contractual obligations), OJ L 177, 4.07.2008.

⁵ O specifičnostima harmonizacije u oblasti porodičnopravnih odnosa, vidi kod B. Bordaš, Specifičnosti harmonizacije u oblasti međunarodnog porodičnog prava u EZ, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, XLII, 1-2/2008., str. 433.

⁶ Uredba Saveta (EZ) br. 1347/2000 o nadležnosti i o priznanju i izvršenju presuda u bračnim stvarima i stvarima roditeljske odgovornosti za zajedničku decu oba roditelja, (Council regulation (EC) No 1347/2000 of 19 May 2000 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in matrimonial matters and in matters of parental responsibility for children of both spouses), OJ L 160, 30.06.2000.

⁷ Uredba Saveta (EZ) br. 2201/2003 o nadležnosti i o priznanju i izvršenju presuda u bračnim stvarima i stvarima roditeljske odgovornosti, kojom se ukida Uredba (EZ) br. 1347/2000 (Council regulation (EC) No 2201/2003 of 27 November 2003 concerning jurisdiction and

ga o određivanju merodavnog prava za razvod braka⁸ koji je trebalo da bude usvojen u formi izmena i dopuna Uredbe Brisel II bis. Zvaničan predlog je pripremljen 2006. godine,⁹ on, međutim, nije usvojen zbog nemogućnosti da se postigne neophodna jednoglasnost država članica.¹⁰ Ovu činjenicu je konstatovao Savet EU 2008. godine,¹¹ uz naglašavanje da velika većina država članica podržava ciljeve predloga i da će se zbog toga ispitati mogućnosti i posledice uspostavljanja pojačane saradnje između država članica,¹² kroz koju formu bi se usvojio sveobuhvatni pravni okvir koji bi dao bračnim partnerima određen stepen autonomije volje u izboru nadležnog suda i merodavnog prava u slučaju razvoda braka.¹³ Devet država je izrazilo spremnost da zatraži od Komisije podnošenje predloga za pojačanu saradnju u okviru koje bi se usvojio odgovarajući instrument.^{14 15} Aktivnosti koje se odnose na Predlog Uredbe Saveta o izmenama i dopunama Uredbe (EZ) br. 2201/2003 koje se tiču nadležnosti i uvođenja novih pravila o merodavnom pravu u bračnim stvarima mogu da se prate na internet strani Saveta.¹⁶ Komisija se od 2008. godine nije izjašnjavala o ovoj mogućnosti.¹⁷

---

the recognition and enforcement of judgments in matrimonial matters and matters of parental responsibility, repealing Regulation (EC) No 1347/2000), OJ L 338, 23.12.2003.

⁸ Vidi studiju „Practical Problems Resulting from the Non-Harmonization of Choice of Law Rules in Divorce Matters, JAI/A3/2001/04, Final report, The Hague, 2002 i Green Paper on applicable law and jurisdiction in divorce matters {SEC(2005) 331} /COM/2005?0082 final/.

⁹ Vidi Predlog Uredbe Saveta o izmenama i dopunama Uredbe (EZ) br. 2201/2003 koje se tiču nadležnosti i uvođenja novih pravila o merodavnom pravu u bračnim stvarima (Proposal for a Council Regulation amending Regulation (EC) No 2201/2003 as regards jurisdiction and introducing rules concerning applicable law in matrimonial matters) - (COM/2006/399 final); vidi, takođe, dokument Saveta 5274/07 od 12. januara 2007. godine, koji sadrži modifikacije navedenog predloga.

¹⁰ Malta je protiv predloga zbog toga što njeno supstancijalno pravo ne poznaje sudski razvod braka, a Švedska zbog toga što želi da sačuva liberalne uslove za razvod braka koji su propisani u njenom supstancijalnom pravu. Ujedinjeno Kraljevstvo i Irska s druge strane ne žele da odstupe od primene lex fori u postupcima pred domaćim sudovima.

¹¹ Vidi internet adresu: http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/jha/101000.pdf.

¹² Vidi internet adresu: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/jha/102007.pdf.

¹³ Vidi belešku br. 9.

¹⁴ To su Austrija, Francuska, Grčka, Mađarska, Italija, Luksemburg, Rumunija, Slovenija i Španija, vidi internet adresu: <http://euobserver.com/9/26546>.

¹⁵ O proceduri pojačane saradnje, vidi internet adresu: http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/nice_treaty/nice_treaty_cooperations_en.htm

¹⁶ Vidi na adresi: http://register.consilium.europa.eu/servlet/driver?page=Result&lang=EN&ssf=DATE_DOCUMENT+DESC&fc=REGAISEN&srm=2

Za sada jedini rezultat u domenu usklađivanja pravila o sukobu zakona za porodičnopravne odnose u EU je Uredba Saveta (EZ) br. 4/2009 od 18. decembra 2008. godine o nadležnosti, merodavnom pravu, priznanju i izvršenju odluka i o saradnji u stvarima u vezi sa obavezama izdržavanja (u daljem tekstu: Uredba 4/2009 o obavezama izdržavanja).¹⁸ Odredbe ove Uredbe o merodavnom pravu za obaveze izdržavanja, međutim, nisu rezultat jedino rada zakonodavnih organa EU, već će se preuzeti iz Haškog protokola o merodavnom pravu za obaveze izdržavanja, koji je usvojen od strane Haške konferencije za međunarodno privatno pravo kao posebna konvencija, uz Hašku konvenciju o međunarodnom ostvarivanju zahteva za izdržavanje dece i drugih oblika porodičnog izdržavanja iz 2007. godine.¹⁹ Razlog tome jeste, s jedne strane, neslaganje država članica EU o odredbama o merodavnom pravu Uredbe 4/2009, a s druge strane su se i u radu Haške konferencije ispoljile takve razlike između država učesnica u pogledu odredbi o merodavnom pravu, da je procenjeno da bi uključivanje u tekst konvencije tih odredbi odvratio neke države od njenog potpisivanja. Te dve okolnosti su dovele do toga da Uredba 4/2009 u članu 15 propisuje da će merodavno pravo u odnosima između država članica EZ biti određeno u skladu sa Haškim protokolom o merodavnom pravu iz 2007. godine sa dejstvom između država članica koje taj protokol prihvate kao obavezujući.

Ako je politički cilj Srbije punopravno članstvo u Evropskoj uniji, ono će imati za posledicu važnost evropeizovanog međunarodnog privatnog prava umesto nacionalnog, domaćeg. Ovaj cilj, međutim, ne bi trebalo da izazove dilemu da li je potreban novi zakon o međunarodnom privatnom pravu ili ne, tim pre što se ni same države članice EU ne uzdržavaju od novog regulisanja odnosa sa elementom inostranosti,²⁰ već traži

---

5&md=400&typ=Simple&cmsid=638&ff_TITRE=Rome+III&ff_FT_TEXT=&ff_SOUS_COTE_MATIÈRE=&dd_DATE_REUNION= i posebno dokument na adresi: <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/08/st11/st11984.en08.pdf>.

¹⁷ Vidi dokument na adresi: <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/08/st11/st11984-co01.en08.pdf>

¹⁸ Vidi Council regulation (EC) No 4/2009 of 18 December 2008 on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions and cooperation in matters relating to maintenance obligations, OJ L 7/1 od 10.1.2009.

¹⁹ Vidi na internet adresi: http://www.hcch.net/index_en.php?act=conventions.text&cid=131.

²⁰ Belgija je usvojila zakon o međunarodnom privatnom pravu 2004. godine, Estonija 2002. godine – samo dve godine pre nego što je postala član EU, Bugarska 2005. godine. U Nemačkoj je 2007. godine izraden predlog za regulisanje međunarodnog kompanijskog prava na evropskom i nacionalnom nivou (Sonnenberger, H.J., Vorschläge und Berichte zur Reform des europäischen und deutschen internationalen Gesellschaftsrechts,

sagledavanje toga, da li, i u kojoj meri već manje-više usklađena, evropeizovana pravila mogu da služe kao model prilikom razmatranja novih rešenja za pojedina pitanja. Ovaj rad će biti posvećen analizi predloga normi o međunarodnoj nadležnosti i o određivanju merodavnog prava za razvod braka koji je izrađen u EU, i jednom od mogućih predloga normi o međunarodnoj nadležnosti i o određivanju merodavnog prava za razvod braka budućeg zakona o međunarodnom privatnom pravu Srbije u svetlu napora za usklađivanje tih normi u Evropskoj uniji.

2. Unapređenje kompatibilnosti pravila o merodavnom pravu za razvod braka u EU

Predlog Uredbe Saveta o izmenama i dopunama Uredbe (EZ) br. 2201/2003 koje se tiču nadležnosti i uvođenja novih pravila o merodavnom pravu u bračnim stvarima iz 2006. godine (u daljem tekstu: Predlog Uredbe o razvodu iz 2006.)²¹ navodi kao ciljeve usklađivanja kolizionih normi za razvod braka (i za zakonsku separaciju u državama članicama u kojima postoji ova ustanova) u EU stvaranje jasnog i sveobuhvatnog pravnog okvira za bračne stvari, putem kojeg bi se obezbedila pravna sigurnost, predvidljivost, fleksibilnost i pristup sudovima za građane, budući da različita pravila supstancijalnog i kolizionog prava u državama članicama izazivaju teškoće u bračnim stvarima sa stranim elementom.²²

Harmonizacija kolizionih normi omogućila bi predvidljivost prava koje bi bilo merodavno za razvod braka, bez obzira na to u kojoj bi se državi članici pokrenuo postupak, pošto bi međunarodno nadležni sudovi u svakoj državi članici određivali merodavno pravo po istim, uniformnim kolizionim normama. Predloženo primarno koliziono rešenje je ograničena autonomija volje supružnika, odnosno izbor merodavnog prava, ali samo između prava onih država sa kojima postoji tesna povezanost. U odsustvu izbora, merodavno pravo se određuje po tačkama vezivanja koje bi trebalo da omoguće primenu prava one države sa kojom je brak u tesnoj

---

Tübingen, 2207), u Holandiji je pred parlamentom predlog zakona o međunarodnom privatnom pravu (vidi internet adresu: Tweede Kamer, 2009-2010, 32137, <http://conflictflaws.net/2009/netherlands-proposal-on-private-international-law-book-10/>

²¹ Vidi belešku br. 8.

²² Vidi Commission staff working document – Annex to the proposal for a Council Regulation amending Regulation (EC) No 2201/2003 as regards jurisdiction and introducing rules concerning applicable law in matrimonial matters – Impact assessment {COM(2006) 399 final} {SEC(2006) 950}, internet adresa:

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=SEC:2006:0949:FIN:EN:HTML>

vezi. Ovakva mogućnost nesumnjivo ima prednosti nad rešenjima nacionalnih prava država članica, koja većinom favorizuju primenu prava zajedničkog državljanstva ili prava mesta suda. Evropeizovane kolizionne norme za razvod braka bi otklonile i situaciju koja se naziva „trkom do suda“ („rush to court“) u kojoj svaka strana u sporu nastoji da podnese tužbu (pre druge strane) sudu one države članice u kojoj će se po nacionalnim kolizionim normama odrediti kao merodavno ono pravo koje toj strani ide više u prilog.

Fleksibilnost evropeizovanog pravnog okvira se po Predlogu Uredbe o razvodu iz 2006. godine postiže tako što se supružnicima omogućuje da biraju ne samo merodavno pravo, već i sud koji će biti nadležan za razvod njihovog braka.²³ Uz odredbe o opštoj međunarodnoj nadležnosti sudova država članica u bračnim stvarima po Uredbi 2201/2003 (u daljem tekstu: Uredba Brisel II bis)²⁴ Predlog Uredbe o razvodu iz 2006. godine dodaje novi član 3a kojim se uvodi mogućnost da supružnici zaključenjem pisanog sporazuma²⁵ izaberu sud države članice koji će biti međunarodno nadležan za razvod (odnosno zakonsku separaciju) njihovog braka, s tim da supružnici moraju da imaju sa tom državom članicom bitnu, suštinsku vezu. Takvu vezu predstavljaju: (a) činjenice na kojima se zasniva opšta međunarodna nadležnost iz člana 3 (redovno boravište oba supružnika, redovno boravište tuženog, redovno boravište tužioca, zajedničko državljanstvo supružnika)²⁶, ili (b) poslednje zajedničko redovno boravište supružnika koje je u dotičnoj državi članici trajalo najmanje tri godi-

---

²³ U Predlogu se naglašava da mogućnost izbora suda ide u prilog obezbeđivanju pristupa sudovima za supružnike koji imaju različito državljanstvo, i onih koji žive u trećoj zemlji, a ne u nekoj od država članica.

²⁴ Odredbe o opštoj međunarodnoj nadležnosti sudova država članica u bračnim stvarima po Uredbi Brisel II bis zasnovane su na dva kriterijuma: teritorijalnom i personalnom. Teritorijalni kriterijum je redovno boravište, i to: (1) zajedničko redovno boravište supružnika, ili poslednje redovno boravište oba supružnika, od kojih jedan još uvek ima redovno boravište u dotičnoj državi članici, ili u slučaju zajedničkog zahteva redovno boravište bilo kog supružnika; (2) redovno boravište tuženog; (3) redovno boravište tužioca koje je u dotičnoj državi članici imao najmanje godinu dana neposredno pre podnošenja zahteva, ili redovno boravište tužioca koje je u dotičnoj državi članici imao najmanje šest meseci neposredno pre podnošenja zahteva, a tužilac ima i državljanstvo (u slučaju Ujedinjenog Kraljevstva i Irske prebivalište) dotične države članice. Personalni kriterijum je zajedničko državljanstvo (u slučaju Ujedinjenog Kraljevstva i Irske prebivalište) supružnika (član 3).

²⁵ Predlog stava 2 člana 3a glasi: „Sporazum o nadležnosti mora da bude u pisanoj formi i mora da bude potpisan od strane oba supružnika, najkasnije u vreme pokretanja postupka pred sudom.“

²⁶ Vidi belešku br. 19.

ne, ili (v) državljanstvo jednog od supružnika dotične države članice (odnosno prebivalište u Ujedinjenom Kraljevstvu ili Irskoj). Pravila o sporazumnoj nadležnosti sudova država članica primenjuju se bez obzira na to da li supružnici žive u nekoj od država članica ili u trećoj zemlji.²⁷

Kako je navedeno, evropeizovano međunarodno privatno pravo je, po Predlogu Uredbe o razvodu iz 2006. godine, trebalo da uvede mogućnost izbora merodavnog prava za razvod braka (i za zakonsku separaciju). Izbor bi se vršio u formi pisanog sporazuma, potpisanog od strane oba supružnika, i to najkasnije u vreme pokretanja postupka.²⁸ Supružnici bi mogli da biraju jedno od sledećih prava:²⁹ (a) pravo države poslednjeg zajedničkog redovnog boravišta supružnika, pod uslovom da jedan od njih u vreme pokretanja postupka i dalje ima redovno boravište u toj državi;³⁰ (b) pravo države čije državljanstvo ima jedan od supružnika;³¹ (v) pravo države u kojoj su supružnici imali redovno boravište u trajanju od najmanje pet godina; (g) pravo *države članice* čijem sudu je podnesen zahtev.

Ukoliko supružnici ne bi izabrali merodavno pravo, odredili bi sudovi država članica po supsidijerno postavljenim tačkama vezivanja: (a) zajedničko redovno boravište supružnika, a ukoliko ga nemaju (b) poslednje zajedničko redovno boravište pod uslovom da ga jedan od njih i dalje ima u toj državi, a ukoliko ove činjenice ne postoje (v) zajedničko državljanstvo supružnika,³² i na kraju, ukoliko ga nemaju (g) mesto suda kojem je zahtev podnesen.³³

---

²⁷ Vidi Predlog Uredbe o razvodu iz 2006. godine, COM (2006) 399 final, str. 4; prema predloženoj izmeni člana 7 Uredbe Brisel II bis o rezidualnoj nadležnosti u slučajevima u kojima nijedan od supružnika ne bi imao redovno boravište na teritoriji neke države članice a koji nemaju ni zajedničko državljanstvo neke države članice, međunarodno nadležan bi bio sud one države članice u kojoj su supružnici imali prethodno zajedničko boravište najmanje tri godine, ili sud one države članice čije državljanstvo ima jedan od supružnika.

²⁸ Član 20a stav 2: „Sporazum o izboru merodavnog prava mora da bude izražen u pisanoj formi, potpisan od strane oba supružnika najkasnije u vreme pokretanja postupka.“

²⁹ Član 20 a Predloga Uredbe o razvodu iz 2006. godine.

³⁰ Poslednje zajedničko redovno boravište supružnika, koje je za jednog od njih redovno boravište i u vreme pokretanja postupka je činjenica koja je takođe osnov opšte međunarodne nadležnosti suda *država članica* (član 3 Uredbe Brisel II bis), i po kojoj mogu da izaberu nadležan sud neke od država članica (član 3a stav 1 tačka a Predloga Uredbe o razvodu iz 2006. godine).

³¹ Ista činjenica je predložena i za osnov izbora međunarodno nadležnog suda neke od država članica (član 3a stav 1 tačka c Predloga Uredbe o razvodu iz 2006. godine).

³² U slučaju Ujedinjenog Kraljevstva i Irske tačka vezivanja je zajedničko prebivalište.

³³ Član 20 b.

Odredbe o međunarodnoj nadležnosti i o merodavnom pravu u Predlogu Uredbe o razvodu iz 2006. godine nisu međusobno usklađene, u tom smislu da bi se koristile iste, paralelne tačke vezivanja i za određivanje međunarodne nadležnosti i za određivanje merodavnog prava,³⁴ što bi moglo da dovede do situacije da se primenjuje pravo suda, jer je to najlakše za sud i načelno dovodi do kvalitetnijih odluka nego kada bi sudovi trebalo da primenjuju strano pravo.³⁵ Ipak, u nekim slučajevima se može postići taj rezultat, dok bi u drugim situacijama – naročito izborom suda i merodavnog prava – bilo omogućeno da se kombinacijom raznih činjenica supružnicima olakša razvod, što odgovara fleksibilnosti kao jednom od ciljeva evropeizacije ovog pitanja. Tako, na primer, ukoliko se supružnici ne bi sporazumeli o nadležnom sudu, niti o merodavnom pravu, sud države članice u mestu redovnog boravišta supružnika bi primenio kao merodavno pravo njihovog zajedničkog redovnog boravišta po predloženom članu 20b tačka (a)³⁶, što je ujedno i pravo mesta suda, i nijedno drugo pravo ne bi moglo da bude merodavno, jer su tačke vezivanja postavljene supsidijerno, te čak i da supružnici imaju zajedničko državljanstvo, a postupa sud po njihovom zajedničkom redovnom boravištu, primena prava zajedničkog državljanstva bi bila isključena.³⁷ S druge strane, da se supružnici koriste autonomijom volje za određivanje merodavnog prava, sud nadležan po njihovom zajedničkom redovnom boravištu bi mogao da primeni pravo koje bi, po oceni supružnika, bilo povoljnije za uslove razvoda njihovog braka, kao što je pravo državljanstva jednog od njih, ili države u kojoj su supružnici imali zajedničko redovno boravište najmanje pet godina (u toku trajanja braka).³⁸

Prorogacija nadležnosti i sporazum o izboru merodavnog prava za razvod braka sa elementom inostranosti – koji pretpostavljaju izvesnu saradnju supružnika koji nameravaju da se razvedu da bi ti sporazumi mogli da budu zaključeni – mogli bi, načelno, da priušte brže razvode, jer posto-

³⁴ Vidi Rezoluciju Saveznog saveta Nemačke o Predlogu za izmenu i dopunu Uredbe 2201/2003, br. 531/06, 3.11. 06: [http://www.bundesrat.de/cln_051/SharedDocs/Drucksachen/2006/0501-600/531-06_28B_29.templateId=raw,property=publicationFile.pdf/531-06\(B\).pdf](http://www.bundesrat.de/cln_051/SharedDocs/Drucksachen/2006/0501-600/531-06_28B_29.templateId=raw,property=publicationFile.pdf/531-06(B).pdf)

³⁵ Vidi kod Fiorini, A., Rome III – Choice of Law in Divorce: is the Europeanization of Family Law Going Too Far?, *International Journal of Law, Policy and the Family*, godište 22, 2008, str. 178.

³⁶ Vidi slično i za član 3 stav 1 tačka (a) alineja 2 Uredbe 2201/2003 i član 20 b tačka (b) Predloga Uredbe o razvodu iz 2006. godine.

³⁷ Vidi član 3 stav 1 tačka (a) Uredbe 2201/2003 i član 20b tačka (c) Predloga Uredbe o razvodu iz 2006. godine.

³⁸ Vidi član 20 a tačke (b) i (c) Uredbe 2201/2003 i član 20b tačka (c) Predloga Uredbe o razvodu iz 2006. godine.

ji mogućnost da se supružnici obrate sudu države članice čije državljanstvo jedan od njih ima i da biraju kao merodavno bilo pravo državljanstva drugog supružnika, bilo pravo mesta suda koje je ujedno i pravo državljanstva drugog (član 3 a stav 1 tačka (c) Predloga Uredbe o razvodu iz 2006). Ta bi mogućnost odgovarala švedskom državljaninu u braku sa inostranim državljaninom, i to bez obzira na to da li je drugi supružnik državljanin druge države članice ili države koja nije članica EU. Ukoliko bi se tužilac (podnosilac zahteva za razvod braka) obratio sudu države članice čiji je državljanin na osnovu činjenice da on tamo ima redovno boravište najmanje šest meseci neposredno pre podnošenja zahteva (član 3 stav 1 tačka (a) alineja 6 Uredbe Brisel II bis), ovaj kratak boravak bi mogao da podstakne forum shopping, ali je korišćenje te mogućnosti u praksi otežano činjenicom da ona ne stoji na raspolaganju svim licima, već samo onima koji su državljani dotične države članice. Nadležni sud države članice bi po evropeizovanim kolizionim normama utvrdio merodavno pravo, koje bi primenom Kegelove lestvice, moglo da bude pravo države suda (član 20 b tačka (d) Predloga Uredbe o razvodu iz 2006. godine), pošto supružnici ne bi imali zajedničko redovno boravište sledstveno činjenici da tuženi ima najmanje šest meseci boravište u državi svog državljanstva. Primena prava države zajedničkog državljanstva takođe nije verovatna, jer da su ga imali, bio bi nadležan sud te države članice (član 3 stav 1 tačka (b) Uredbe Brisel II bis), dok primena prava države poslednjeg zajedničkog državljanstva ne bi bila isključena ukoliko bi drugi supružnik zadržao redovno boravište u toj državi.³⁹ Ako, međutim, ni opisani činjenice ne bi postojale, merodavno bi bilo pravo države članice pred čijim sudom je postupak pokrenut i čiji je državljanin tužilac.

Imajući u vidu činjenice koje su predložene kao tačke vezivanja kolizionih normi za razvod braka EU, važno je istaći da je reč o dvostranim kolizionim normama, koje imaju „univerzalnu primenu“, kako je to navedeno u objašnjenju uz Predlog Uredbe o razvodu iz 2006. godine.⁴⁰ Takva primena znači da sudovi država članica, čija je međunarodna nadležnost određena u skladu sa pravom EU, primenjuju evropeizovane kolizione norme čak i tada kada bi one dovele do merodavnosti prava neke treće zemlje, a ne države članice.⁴¹

---

³⁹ Ovo rešenje postavlja pitanje određivanja merodavnog vremena u kojem drugi supružnik mora da ima redovno boravište u državi poslednjeg zajedničkog redovnog boravišta: da li u vreme pokretanja postupka, u vreme određivanja merodavnog supstancijalnog prava ili u vreme donošenja odluke o razvodu, o čemu predlog ne govori.

⁴⁰ Vidi Predlog Uredbe o razvodu iz 2006. godine, COM (2006) 399 final, str. 10.

⁴¹ Ovaj stav proizlazi iz člana 20c Predloga Uredbe o razvodu iz 2006. godine koji se odnosi na primenu stranog prava: „Ako je merodavno pravo druge države članice, sud

3. Norme za razvod braka sa stranim elementom u Srbiji

3.1. Norme o međunarodnoj nadležnosti i o merodavnom pravu za razvod braka po ZRSZ i njihovo sadejstvo

Norme ZRSZ o međunarodnoj nadležnosti u bračnim sporovima⁴² i o određivanju merodavnog prava⁴³ formulisane su tako, da u prvom redu omogućuje razvod po pravu Srbije domaćim državljanima, a takođe i da olakšaju razvod primenom prava Srbije kao merodavnog. Međunarodna nadležnost je određena po teritorijalnom i personalnom kriterijumu, a merodavno pravo se utvrđuje prema državljanstvu supružnika, u skladu sa opredeljenjem zakonodavca da statusne i porodične odnose podvrgne pravu države čije državljanstvo fizička lica imaju. U nastavku izlaganja sledi prikaz i kombinacija analize odredaba o međunarodnoj nadležnosti i o merodavnom pravu za razvod braka, da bi se pokazale situacije u kojima domaći sudovi potencijalno mogu da primenjuju strano pravo, i iz toga zaključilo o pravcima eventualnih izmena, u prvom redu kolizionih normi za razvod braka.

Teritorijalna veza sa Srbijom u formi prebivališta bitna je za međunarodnu nadležnost domaćeg pravosuđa u prvom redu za supružnike koji su strani državljanjani:

(a) Supružnik koji ima strano državljanstvo može da bude tužen pred sudovima u Srbiji, ukoliko je njegovo prebivalište u Srbiji, bez obzira na to da li je drugi supružnik srpski ili strani državljanin, jer je opšta međunarodna nadležnost po ZRSZ određena prema prebivalištu tuženog (član 46 stav 1 ZRSZ). Merodavno pravo na osnovu člana 35

---

može da se koristi Mrežom Evropske pravosudne mreže da bi pribavio obaveštenje o sadržaju tog prava.“ Univerzalna primena kolizionih normi o razvodu proizlazi i iz odredbi člana 20 a: jedino je u odredbi stava 1 tačka (d) izričito navedeno da supružnici mogu da izaberu kao merodavno pravo *države članice* pred čijim sudom je podnesen zahtev, dok se u ostalim tačkama govori samo o državama (zajedničkog redovnog boravišta ili državljanstva).

⁴² Vidi član 46 stav 1, član 61, član 62 i član 63 ZRSZ.

⁴³ Član 35 ZRSZ:

„Za razvod braka merodavno je pravo države čiji su državljanjani oba bračna druga u vreme podnošenja tužbe.

Ako su bračni drugovi državljanjani različitih država u vreme podnošenja tužbe, za razvod braka merodavna su kumulativno prava obe države čiji su oni državljanjani.

Ako se brak ne bi mogao razvesti po pravo određenom u stavu 2. ovog člana, za razvod braka merodavno je pravo SRJ, ako je jedan od bračnih drugova imao u vreme podnošenja tužbe prebivalište u SRJ.

Ako je jedan od bračnih drugova državljanin SRJ koji nema prebivalište u SRJ, a brak se ne bi mogao razvesti po pravo određenom u stavu 2 ovog člana, za razvod braka merodavno je pravo SRJ.“

ZRSZ bi moglo da bude: (i) pravo one *strane* države čije državljanstvo bi imali i tuženi inostrani državljanin sa prebivalištem u Srbiji i njegov supružnik (pravo države zajedničkog državljanstva supružnika shodno članu 35 stav 1 ZRSZ); (ii) pravo državljanstva tuženog supružnika u kumulaciji sa pravom državljanstva drugog supružnika, dakle domaći sud bi morao da primeni ili prava dveju *stranih* država, ili pravo *strane* države u kumulaciji sa pravom Srbije, ukoliko bi drugi supružnik bio domaći državljanin, koji ne bi imao prebivalište u Srbiji (član 35 stav 2); (iii) pravo *Srbije* na osnovu stava 3 člana 35, ako bi to bio brak stranih državljana različitih inostranih državljanstava, a kumulativna primena stranih prava bi onemogućila razvod njihovog braka pred sudom u Srbiji; (iv) pravo *Srbije* shodno članu 35 stav 4 ako bi strani državljanin sa prebivalištem u Srbiji bio u braku sa domaćim državljaninom koji nema prebivalište u Srbiji.

(b) Poslednje (zajedničko)⁴⁴ prebivalište supružnika u Srbiji, uz uslov da tužilac u vreme podnošenja tužbe i dalje ima prebivalište ili borište u Srbiji su kumulativne činjenice koje određuju međunarodnu nadležnost pravosuđa Srbije bilo da su oboje supružnika strani državljani, bilo da je jedan supružnik domaći državljanin (u ulozi tuženog) koji u vreme podnošenja tužbe nema prebivalište u Srbiji, ali ga ima supružnik koji je stranac (član 61 stav 1 tačka 3 ZRSZ).⁴⁵ Merodavno pravo bi bilo ili pravo zajedničkog *inostranog* državljanstva supružnika, ili kumulativna primena prava dve države (strane ili strane i Srbije) čiji bi državljani bili supružnici, ili u slučaju da kumulacija merodavnih prava spreči razvod – pravo Srbije, tj. važi *mutatis mutandis* ono što je rečeno pod (a).

(v) Poslednje zajedničko prebivalište supružnika, koji su oboje strani državljani, takođe je činjenica koja može da omogući međunarodnu nadležnost pravosuđa u Srbiji, ali samo uz ispunjenje još dva uslova, i to: ako tuženi pristane na nadležnost srpskog pravosuđa i ako propisi države

---

⁴⁴ Vidi o objašnjenju upotrebe izraza „poslednje prebivalište“ umesto „poslednje zajedničko prebivalište“ u formulaciji člana 61 stav 1 tačka 3, kod: Dika, M., Knežević, G., Stojanović, S., Komentar Zakona o međunarodnom privatnom i procesnom pravu, Beograd, 1991, str. 213.

⁴⁵ Ako bi dvoje supružnika – stranaca imali poslednje zajedničko prebivalište u Srbiji, ali u vreme podnošenja tužbe bi još samo tužilac – stranac imao prebivalište u Srbiji bio bi ispunjen uslov iz člana 61 stav 1 tačka 3 za postojanje međunarodne nadležnosti pravosuđa Srbije; ako bi u braku između domaćeg državljanina i stranca u vreme podnošenja tužbe prebivalište u Srbiji imao samo stranac, a domaći državljanin ne, pravosuđe Srbije bi bilo međunarodno nadležno; a ukoliko bi domaći državljanin bio taj koji bi u vreme podnošenja tužbe još imao prebivalište u Srbiji, on bi mogao da tuži kod domaćeg pravosuđa po odredbi člana 61 stav 1 tačka 2, a ne po odredbi tačke 3.

ili država čije državljanstvo imaju dopuštaju tu nadležnost (član 62 ZRSZ). Merodavno pravo bi na osnovu kolizione norme za razvod braka ZRSZ bilo *strano* pravo države zajedničkog državljanstva ili kumulacija prava državljanstva jednog i drugog supružnika.

Personalni kriterijum za određivanje međunarodne nadležnosti pravosuđa Srbije u bračnim sporovima je *srpsko državljanstvo*. Ono se koristi ili samostalno, ili u kumulaciji sa prebivalištem u Srbiji:

(a) Ako su oba supružnika državljani Srbije domaće pravosuđe će biti međunarodno nadležno, čak i ako nijedan od njih nema prebivalište u Srbiji (član 61 stav 1 tačka 1). U ovom slučaju je pred domaćim sudom merodavno pravo Srbije, čak i po odredbi člana 35 stav 1.

(b) Ako je tužilac državljanin Srbije sa prebivalištem u Srbiji, on će moći da vodi postupak za razvod svog braka sa licem stranog državljanstva u Srbiji, bez obzira na druge činjenice koje bi ih vezivale za teritoriju Srbije, kao što bi bile, na pr. zajedničko prebivalište ili poslednje zajedničko prebivalište u Srbiji (član 61 stav 1 tačka 2). Merodavno pravo će se odrediti po članu 35 stav 2, a ukoliko brak ne bi mogao da se razvede po merodavnim pravima, *domaće* pravo će odrediti uslove za razvod takvog braka sa elementom inostranosti shodno stavu 3 istog člana.

(v) Ako je tuženi državljanin Srbije sa prebivalištem u Srbiji, pravosuđe Srbije zadržava za sebe u bračnim sporovima isključivu međunarodnu nadležnost (član 61 stav 2). Merodavno pravo, međutim, nije pravo Srbije, ali bi moglo da bude po osnovu člana 35 stav 3.

(g) Srpsko državljanstvo tužioca osigurava međunarodnu nadležnost domaćeg pravosuđa i tada, kada ne bi postojale činjenice po kojima bi se ona po odredbama članova 46 stav 1, 61 i 62 mogla zasnovati, a pravo države čiji bi sud bio nadležan ne bi predviđao ustanovu razvoda braka (član 63 ZRSZ). Ovaj osnov međunarodne nadležnosti izričito favorizuje razvod braka domaćeg državljanina i omogućuje da se bez primene stava 2 primeni odredba stava 4 člana 35, tj. *srpsko* pravo, jer nemogućnost razvoda pred inostranim sudom čini uslov međunarodne nadležnosti domaćeg pravosuđa.

Kako se iz prethodnog može zaključiti, teoretski najspornija odredba kolizione norme za razvod braka ZRSZ – stav 2 člana 35 – u kombinaciji sa odredbama o međunarodnoj nadležnosti srpskog pravosuđa u praksi bi mogla da dovede do stvarne nemogućnosti da inostrani državljani razvedu svoj brak u Srbiji, samo ako u vreme podnošenja tužbe nijedan od njih ne bi imao prebivalište u Srbiji.⁴⁶ To je slučaj iz člana 62 ZRSZ, tj. ako su supružnici, koji su državljani različitih stranih država, imali poslednje za-

---

⁴⁶ Ako bi tužilac u vreme podnošenja tužbe imao prebivalište u Srbiji, međunarodna nadležnost bi se zasnovala na članu 61 stav 1 tačka 3.

jedničko prebivalište u Srbiji, a tuženi pristane da sudi sud Srbije i prava njihovih državljanstava dopuštaju tu nadležnost. Tada bi kumulacija prava državljanstva svakog od njih mogla da osujeti razvod braka u datom trenutku. Kumulacija dva merodavna prava za razvod braka sa elementom inostranosti nije uobičajeno rešenje u uporednom pravu, naročito zbog toga što bi ona morala da bude obična, (a ne distributivna) koja – kao i svaka kumulacija – otežava ispunjenje propisanih uslova.⁴⁷ Ostala rešenja, odnosno tačke vezivanja člana 35 ne odstupaju od onih koji se smatraju uobičajenim i primenljivim u uporednim pravima. Ovo se naročito odnosi na državljanstvo kao tačku vezivanja, ali i na razne kombinacije sa drugim činjenicama koje služe kao tačke vezivanja i koje se koriste kao supsidijerne bilo da olakšaju razvod, bilo kao brana izigravanju zakona ili zaštiti domaćeg javnog poretka.⁴⁸

3.2. *Kolizione norme za razvod braka u Srbiji de lege ferenda*

Kako se iz gornjeg izlaganja vidi, državljanstvo kao tačka vezivanja ima veliki značaj za razvod braka sa elementom inostranosti u međunarodnom privatnom pravu Srbije. Prebivalište se u praksi više javlja kao pomoćna tačka vezivanja, bez obzira na to što je ono činjenica po kojoj se određuje opšta međunarodna nadležnost. Zakon o kretanju i boravku stranaca, koji je važio sve do nedavno, sadržavao je restriktivne uslove za nastanjivanje stranaca i sticanje prebivlišta u Srbiji, što znači da strani državljani nisu često bili tuženi pred domaćim sudovima po odredbi člana 46 stav 1 ZRSZ.⁴⁹ Zakon o strancima iz 2008. godine,⁵⁰ čije su odredbe o ulasku, privremenom i stalnom boravku stranaca u Srbiji harmonizovane sa propisima EU koji važe za državljane trećih zemalja, odnosno sa propisima država članica EU,⁵¹ stvorio je pravni okvir za boravak stranaca na

---

⁴⁷ Vidi kod Dika, M., Knežević, G., Stojanović, S., Komentar Zakona o međunarodnom privatnom i procesnom pravu, Beograd, 1991, str.123; Bordaš, B., Porodičnopravni odnosi u međunarodnom privatnom pravu, Novi Sad, 2000, str. 106; Kolizione norme za brak i porodicu: da li je vreme za izmene?, Zbornik radova „Dvadeset godina Zakona o međunarodnom privatnom pravu“, Niš, 2004. str. 171.

⁴⁸ Vidi kod Bordaš, B., Porodičnopravni odnosi u međunarodnom privatnom pravu, Novi Sad, 2000, str. 79.

⁴⁹ Zakon o kretanju i boravku stranaca („Službeni list SFRJ“, br. 56/80, 53/85, 30/89, 26/90, i 53/91, „Službeni list SRJ“, br. 24/94, 28/96 i 68/02, „Službeni list SCG“, br. 12/05 i „Službeni glasnik RS“, br. 101/05 i 109/07).

⁵⁰ Sl. Glasnik RS, br. 97/2008., član 92., stupio na snagu 4.11.2008. godine, počeo je da se primenjuje 1. aprila 2009. godine.

⁵¹ Vidi Bordaš, B., Regulisanje boravka stranaca u Republici Srbiji: na putu ka harmonizaciji sa pravom Evropske zajednice, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, XLII, 3/2008., str. 119.

teritoriji Srbije iz razloga zapošljavanja, privređivanja, školovanja, spajanja porodice i sl., što su sve činjenice, povodom kojih se može, načelno posmatrano, povećati broj odnosa sa elementom inostranosti. U ovom kontekstu se može razmotriti pitanje prihvatljivosti redovnog boravišta kao tačke vezivanja za razvod braka u novom međunarodnom privatnom pravu Srbije. U zakonodavnoj aktivnosti EU u oblasti međunarodnog privatnog prava ova činjenica se koristi kao tačka vezivanja kako za određivanje međunarodne nadležnosti sudova država članica, tako i za određivanje merodavog supstancijalnog prava,⁵² ali ona se koristi i u međunarodnim konvencijama i u nacionalnim propisima o međunarodnom privatnom pravu.⁵³

⁵² Uredba (EZ) br. 864/2007 Evropskog parlamenta i Saveta od 11. jula 2007. godine o merodavnom pravu za vanugovorne obaveze (Rim II), OJ L 199, 31.07.2007., Uredba (EZ) br. 593/2008 Evropskog parlamenta i Saveta od 17. juna 2008. godine o merodavnom pravu za ugovorne obaveze (Rim I), OJ L 177, 4.07.2008., Uredba Saveta (EZ) br. 4/2009 - od 18. decembra 2008. godine o nadležnosti, merodavnom pravu, priznanju i izvršenju odluka i o saradnji u stvarima kojese tiču obaveze izdržavanja, OJ L 7, 10.01.2009., odnosno Protokol o merodavnom pravu za obaveze izdržavanja od 23. novembra 2007. godine, www.hcch.net, koriste kao tačku vezivanja redovno boravište za određivanje merodavnog supstancijalnog prava.

⁵³ U konvencijama koje su rezultat rada Haške konferencije za međunarodno privatno pravo redovno boravište se koristi kao tačka vezivanja već više od pedeset godina, vidi internet adresu: http://www.hcch.net/index_en.php?act=conventions.listing. Švajcarski Zakon o međunarodnom privatnom pravu iz 1987. godine prebivalište fizičkog lica određuje kao mesto u kome lice boravi sa namerom da se tamo nastani, a redovno boravište lica ima „u državi u kojoj živi određen vremenski period, čak i kada je u početku taj period ograničen“ (član 20); Zakon o međunarodnom privatnom pravu Belgije iz 2004. godine (Loi du 16 juillet 2004 portant le Code de droit international privé, Moniteur Belge 27. 7. 2004, ed 1, 5-7344-57374) koristi prebivalište i redovno boravište alternativno, a prebivalište fizičkih lica određuje kao mesto gde ima glavno mesto stanovanja prema registru stanovništva, registru stranaca ili „registru na čekanju“ (član 4 stav 1 tačka 1), a redovno boravište kao mesto u kojem je fizičko lice uspostavilo svoje glavno mesto stanovanja, čak i ako nije upisano u registar i nezavisno od dozvole boravka ili nastanjenja, s tim da se u cilju određivanja mesta - redovnog boravišta uzimaju u obzir okolnosti lične ili profesionalne prirode koje pokazuju trajnu povezanost sa takvim mestom ili koje ukazuju na volju da se takva povezanost stvori (član 4 stav 2 tačka 1); bugarski Zakon o međunarodnom privatnom pravu iz 2005. godine (Službeni list br. 42, 17. maj 2005) takođe koristi redovno boravište kao činjenicu za zasnivanje međunarodne nadležnosti domaćeg parvosuda, a u statusnim i porodičnim odnosima kao tačku vezivanja kolizionih normi za određivanje merodavnog prava, posebno u situacijama u kojima priroda odnosa zahteva činjenicu koja je zajednička za subjekte odnosa, a isti nisu državljani iste države. Migracija stanovništva, sloboda kretanja i nastanjivanja lica, rast broja bipa-trida navedeni su kao faktori koji govore u prilog korišćenja redovnog boravišta kao tačke vezivanja u komentaru Zakona o međunarodnom privatnom pravu Bugarske, vidi: Zidarova, J., Stančeva-Minčeva, V., Gesetzbuch über das Internationale Privatrecht der Republik Bulgarien, *Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht*, godište 71, 2007, 398.

Po rečima jednog mnogo navođenog autora, E.M. Klajva (Clive), redovno boravište je jednostavan koncept pri čijoj primeni pažnja treba da se usmeri na uobičajeno značenje dve reči kojima se izražava i na činjenice u konkretnom slučaju, a da bi u interesu jednoobraznosti između država „trebalo očuvati jednostavnost koncepta, bez dopunjavanja sa nametnutim pravnim uslovima.“⁵⁴ Redovno boravište je mesto stanovanja, bivanja pojedinca u određenom mestu ili državi koje je on izabrao svojom voljom i iz određenih razloga kao deo svog svakodnevnog života u određenom vremenskom periodu, bez obzira na trajanje.⁵⁵ Redovnim boravištem se smatra i mesto u kome je neko lice prisutno u određenom periodu, koje ne bi trebalo da bude određivano po pravilima koja se odnose na zakoniti boravak ili prebivalište, već koje bi se utvrđivalo u svakom pojedinačom slučaju prema činjenicama i okolnostima slučaja.⁵⁶ Čak i ako se ne smatra čisto činjeničnim konceptom, ne dovodi se u sumnju da se u činjeničnom smislu može lakše utvrditi od prebivališta, pošto označava prisustvo nekog lica u određenom mestu neko duže vreme, a da se ne prida odlučujuća uloga nameri.⁵⁷ Izbegava se definisanje u međunarodnim konvencijama koje ga koriste da bi se sprečila nefleksibilnost, krutost formule koja se pokazala u slučaju prebivališta,⁵⁸ već se ustanovljenje prepušta praksi. Sud EZ je u predmetu Svodling,⁵⁹ povodom Uredbe Saveta br.1408/71 o primeni šema socijalnog osiguranja na zaposlene radnike,⁶⁰ u kojoj se koristi pojam redovnog boravišta izrekao da se Uredba odnosi na lica koja redovno borave u određenoj državi članici i gde im je uobičajeni centar interesa. „U tom kontekstu, mora da se vodi računa naročito o porodičnoj

---

⁵⁴ Clive, E.M., *The Concept of Habitual Residence*, *The Juridical Review*, 1997, Part 3, str. 137, vidi internet adresu: http://www.hiltonhouse.com/articles/Concept_H_R.txt.

⁵⁵ Vidi kod: Stone, P., *The Concept of Habitual Residence in Private International Law*, *Anglo-American Law Review*, godište 29, 2000, str. 342.

⁵⁶ Vidi kod Zohar, G., *Habitual Residence: An Alternative to the Common Law Concept of Domicile?* Available at <http://ssrn.com/abstract=1352964>.

⁵⁷ Vidi Preliminary Draft convention on jurisdiction and foreign judgments in civil and commercial matters, Report by Peter Nygh and Fausto Pocar, Preliminary Document No 11 of August 2000, internet adresa: <http://www.hcch.net/upload/wop/jdgmpl1.pdf>.

⁵⁸ Vidi kod Rogerson, P., *Habitual Residence: The New Domicile?*, *The International and Comparative Law Quarterly*, godište 49, 2000, str. 86.

⁵⁹ Vidi predmet C-90/97, *Robin Swaddling v. Adjudication Officer*, presuda, 25. februar 1999.

⁶⁰ Vidi Council regulation (EEC) No 1408/71 of 14 June 1971 on the application of social security schemes to employed persons, to self-employed persons and to members of their families moving within the Community, as amended and updated by Council regulation (EEC) No 2001/83 of 2 June 1983, OJ L 230, 1983, p. 6, as amended by Council Regulation (EEC) No 1247/92 of 30 April 1992, OJ L 136, 1992, p. 1.

situaciji zaposlenog lica; o razlozima koji su ga naveli da se preseli; o dužini i postojanosti njegovog boravka; o činjenici (tamo gde je to slučaj) stabilnog zaposlenja; i o njegovoj nameri koja proističe iz svih okolnosti slučaja.⁶¹ Da bi se moglo utvrditi da li neko lice ima redovno boravište u nekom mestu, odnosno u nekoj državi, trebalo bi ustanoviti postojanje odgovarajuće teritorijalne veze i odgovarajućeg vremenskog trajanja, što bi u svakom pojedinačnom slučaju trebalo utvrđivati prema konkretnim okolnostima.

Prilikom izrade Briselske konvencije o nadležnosti i o priznanju i izvršenju presuda u bračnim stvarima na osnovu člana K.3 Ugovora o Evropskoj uniji,⁶² koja je služila kao osnov izradi Uredbe 1347/2000 o nadležnosti i o priznanju i izvršenju presuda u bračnim stvarima i stvarima roditeljske odgovornosti za zajedničku decu oba supružnika,⁶³ prvi put je usvojeno je redovno boravište kao činjenica za zasnivanje međunarodne nadležnosti pravosuđa država članica konvencije umesto prebivališta, u kontekstu izvora međunarodnog privatnog prava EZ u nastajanju. Ono je okarakterisano kao činjenica koja ispunjava zahtev objektivnosti, istaknuto je da je ono u interesu strana i da obezbeđuje fleksibilnost pravila u uslovima mobilnosti pojedinaca, a da ne žrtvuje pravnu sigurnost.⁶⁴ Navedene karakteristike redovnog boravišta nisu specifične samo u kontekstu prava EU, već su prihvatljive za bilo koju državu, ako je pravno-politički opravdano da se u normama međunarodnog privatnog prava za određivanje međunarodne nadležnosti i merodavnog supstancijalnog prava usvoji kao izraz načela proksimiteta umesto državljanstva ili prebivališta kao primarnih tačaka vezivanja.

Redovno boravište kao tačka vezivanja za razvod braka u Srbiji. – Pošto redovno boravište po mestu stanovanja, profesionalne ili druge aktivnosti, porodičnom životu, i uopšteno govoreći po svakodnevnim životnim aktivnostima vezuje pojedinca za teritoriju neke države, bez obzira na njegovo državljanstvo, ono je veza koja izražava centar njegovog života i na taj način je podobno da se na osnovu njega odredi kako međunarodna nadležnost pravosuđa, tako i merodavno pravo. U Srbiji, koja pretenduje na punopravno članstvo u EU, nema (pravnih) prepreka da ono

⁶¹ Vidi predmet C-90/97, Robin Swaddling v. Adjudication Officer, presuda, 25. februar 1999., paragraf 29.

⁶² Vidi Convention on Jurisdiction and the Recognition and Enforcement of Judgments in Matrimonial Matters, OJ C 221, 1998.

⁶³ OJ L 160, 2000.

⁶⁴ Vidi Explanatory Report on the Convention, drawn up on the basis of Article K.3 of the Treaty on European Union, on Jurisdiction and the Recognition and Enforcement of Judgments in Matrimonial Matters, OJ C 221, 1998.

kao tačka vezivanja zameni državljanstvo, odnosno prebivalište u pravnim odnosima sa elementom inostranosti, pa tako i u slučaju razvoda braka. Imajući u vidu da važeći zakon u ličnim i porodičnim odnosima primenjuje načelo državljanstva, koje se primenjuje i u brojnim drugim državama koje neguju tradiciju evropsko-kontinentalnog sistema prava, zajedničko državljanstvo bi moglo i dalje da bude činjenica na osnovu koje bi se omogućio postupak za razvod braka državljanina Srbije pred domaćim sudom, bez obzira na njihovo redovno boravište i uz primenu srpskog prava kao merodavnog na osnovu iste činjenice.

Međunarodna nadležnost. – U skladu sa rečenim, jedna od mogućih normi za razvod braka sa elementom inostranosti novog zakona o međunarodnom privatnom pravu Srbije bi bila sledeća: (a) Sudovi u Srbiji su nadležni za razvod braka sa stranim elementom: (1) ako supružnici u vreme podnošenja zahteva za razvod braka imaju zajedničko redovno boravište u Srbiji – ovaj osnov nadležnosti bi odgovarao supružnicima koji imaju zajedničko strano državljanstvo, ili različito strano državljanstvo, ili ako bi jedan imao strano državljanstvo, a drugi domaće; (2) ako tuženi u vreme podnošenja zahteva za razvod braka ima redovno boravište u Srbiji – ako supružnici nisu imali zajedničko redovno boravište u Srbiji, ili ga u vreme podnošenja tužbe više nemaju, bez obzira na to čiji su državljanini, sud u Srbiji bi bio nadležan po redovnom boravištu tuženog (što bi moglo da se shvati kao pandan opšte međunarodne nadležnosti po prebivalištu tuženog);⁶⁵ (3) ako su supružnici imali poslednje zajedničko redovno boravište u Srbiji, a jedan od njih u vreme podnošenja zahteva za razvod braka i dalje ima redovno boravište u Srbiji – u slučaju mešovitih brakova dvoje stranih državljanina ili stranca i domaćeg državljanina, koji su za vreme trajanja braka u bilo koje vreme imali zajedničko redovno boravište u Srbiji, a posle toga ga više nigde nisu uspostavili – tužilac (domaći ili strani državljanin) koji živi u Srbiji će moći da tuži pred sudom u Srbiji, bez obzira na to gde tuženi živi u vreme podnošenja zahteva; (4) ako bilo koji od supružnika ima redovno boravište u Srbiji u vreme podnošenja zahteva za razvod braka, u slučaju da supružnici podnose predlog za sporazumni razvod braka; (5) ako su oba supružnika državljanini Srbije u vreme podnošenja zahteva za razvod braka – jedini osnov koji obezbeđuje nadležnost domaćeg pravosuđa na osnovu isključivo lične povezanosti sa Srbijom, bez obzira na to gde supružnici žive i da li imaju zajedničko redovno boravište.

---

⁶⁵ Ova odredba bi se mogla izostaviti, u zavisnosti od formulacije norme o opštoj međunarodnoj nadležnosti.

Ovakva odredba bi bila kompatibilna sa odredbom člana 3 Uredbe 2201/2003 koja važi u državama članicama EU (osim u Danskoj), a ne identična sa njom, što i nije cilj po svaku cenu, čak ni u samoj EU.⁶⁶ Predložene tačke vezivanja za međunarodnu nadležnost srpskog pravosuđa uvažavaju teritorijalnu i/ili personalnu vezu sa Srbijom u vreme podnošenja zahteva, tj. aktuelnu tesnu vezu, koja je, međutim, različitog intenziteta. Zajedničko srpsko državljanstvo je ustupak tradiciji i vrednovanje jedne pravne veze, koja ne mora ujedno da bude i najjača faktička veza, već izražava shvatanje da je domaće pravosuđe, odnosno pravo, za domaće državljanke teoretski najpovoljnije.

Merodavno pravo. – Nije sporno da bi se za razvod braka sa stranim elementom merodavno pravo moralo odrediti na osnovu jedne, i to u prvom redu zajedničke činjenice za oba supružnika, vodeći pri tom računa i o tome da je koliziona norma izraz najbliže veze sa određenom državom. Takođe bi trebalo imati na umu usklađenost osnova za međunarodnu nadležnost i činjenica na osnovu kojih će se odrediti merodavno pravo. Načelo favor divortii u korist primene domaćeg prava je u uporednom pravu postalo legitimno i ono je i dalje opravdano ako se imaju u vidu supstancijalne odredbe srpskog prava o razvodu braka.⁶⁷ I najzad, pitanje ograničene autonomije volje supružnika bi, takođe, moglo da se razmotri radi favorizacije razvoda.

Pošto se u predloženoj normi o međunarodnoj nadležnosti pravosuđa Srbije prednost daje činjenici redovnog boravišta, ono bi svakako moralo doći do izražaja i kod određivanja merodavnog prava, ako bi ono bilo zajedničko. Ista tačka vezivanja bi odgovarala i situaciji u kojoj su supružnici imali poslednje zajedničko redovno boravište u Srbiji ukoliko bi jedan od njih i dalje živeo u Srbiji. Ova bi rešenja praktično i ujedno značila i primenu prava Srbije i uvažavanje načela favor divortii. Sledeća zajednička tačka vezivanja koja bi se primenjivala ako supružnici ne bi imali zajedničko redovno boravište u vreme podnošenja zahteva bi mogla da bude zajedničko državljanstvo. Ako je zajedničko srpsko državljanstvo

⁶⁶ Budući da se u Ugovoru o osnivanju EZ, kao i u Ugovoru o funkcionisanju EU govori o kompatibilnosti pravila o sukobu zakona i sukobu jurisdikcija u literaturi se naglašava da propisi koje donose zakonodavni organi EU ne moraju nužno da budu oni putem kojih se uvode uniformna pravila u državama članicama, već se kompatibilnost može postići i drugim merama, vidi kod: Beaumont, P., *International Family Law in Europe – the Maintenance Project, the Hague Conference and the EC: A Triumph of Reverse Subsidiarity*, *Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht*, godište 73, 2009, str. 512.

⁶⁷ Vidi članove 40-41, član 210, 219, itd. Porodičnog zakona, Službeni glasnik RS, br. 18/2005.

supružnika, bez obzira na njihovo redovno boravište, poseban osnov međunarodne nadležnosti, on ima smisla samo ako se ti domaći državljani mogu razvesti po domaćem pravu, što znači da tačke vezivanja u kolizionoj normi za razvod braka ne bi mogle da budu podredno postavljene, inače bi se na razvod domaćih državljana pred domaćim sudom primenjivalo pravo Srbije samo u slučaju da u inostranstvu nemaju zajedničko redovno boravište. Najzad, ostale bi situacije u kojima supružnici ne bi imali ni zajedničko redovno boravište, ni zajedničko državljanstvo. Predlog Uredbe o merodavnom pravu za razvod iz 2006. godine za takve slučajeve propisuje merodavnost prava mesta suda.⁶⁸

Na osnovu rečenog, jedan od predloga kolizione norme prava Srbije za razvod braka mogao bi da bude formulisan na sledeći način: *Stav 1:* Za razvod braka merodavno je: (1) pravo zajedničkog državljanstva supružnika u vreme podnošenja zahteva; (2) pravo države u kojoj supružnici imaju zajedničko redovno boravište u vreme podnošenja zahteva, ili pravo države u kojoj su supružnici imali poslednje zajedničko redovno boravište, ukoliko jedan od njih još uvek ima redovno boravište u toj državi u vreme podnošenja zahteva; (3) ako nijedna od navedenih činjenica ne postoji merodavno je pravo mesta suda. *Stav 2:* Ako se brak ne bi mogao razvesti primenom prava iz tačke (1) i (2) merodavno je pravo Srbije ako je u vreme podnošenja zahteva jedan od supružnika imao srpsko državljanstvo ili redovno boravište u Srbiji. *Alternativa za stav 2:* Supružnici u svakom slučaju mogu da izaberu merodavno pravo za razvod braka, i to osim prava navedenih u stavu 1 ovog člana i pravo državljanstva jednog od njih u vreme podnošenja zahteva. Sporazum o izboru merodavnog prava mora da bude sačinjen u pisanoj formi i overen od strane nadležnih organa, najkasnije u vreme podnošenja zahteva za razvod braka. *Novi stav 3:* Ako se brak ne bi mogao razvesti primenom prava iz tačke (1) i (2) merodavno je pravo Srbije ako je u vreme podnošenja zahteva jedan od supružnika imao srpsko državljanstvo ili redovno boravište u Srbiji.

Predlog da se supružnicima da pravo da se koriste autonomijom volje i izaberu merodavno pravo za razvod braka pred međunarodno nadležnim pravosuđem u Srbiji nije nikakva revolucionarna novina, jer i zakoni nekih drugih država priznaju mogućnost izbora merodavnog supstancijalnog prava u granicama koje, načelno, uvažavaju interese onih država sa kojima su supružnici povezani po osnovu državljanstva, prebivališta, redovnog boravišta.⁶⁹

---

⁶⁸ Ovo je rešenje i najnovijih zakona o međunarodnom privatnom pravu, tj. bugarskog (član 82) i belgijskog (član 55).

⁶⁹ Vidi član 17 i 14 Zakona o reformi međunarodnog privatnog prava Nemačke iz 1986. godine, član 55 Zakona o međunarodnom privatnom pravu Belgije iz 2004. godine;

Formulacija koja je predložena u pojedinim slučajevima u kojima bi postojala međunarodna nadležnost suda u Srbiji bi omogućila da se izabere pravo koje u konkretnom slučaju ne bi bilo određeno kao merodavno (na pr. pravo zajedničkog redovnog boravišta umesto prava zajedničkog državljanstva, ili pravo suda umesto prava zajedničkog državljanstva) uz dodavanje mogućnosti da se izabere i pravo državljanstva jednog od supružnika.

4. Zaključak

Od stupanja na snagu Amsterdamskog ugovora o osnivanju EZ 1999. godine EU je postala važan stvaralac prava u oblasti međunarodnog privatnog prava. U okviru njene pravno stvaralačke aktivnosti na obezbeđivanju kompatibilnosti pravila o sukobu zakona koja se primenjuju u državama članicama 2006. godine je usvojen Predloga Uredbe o razvodu braka. Iako je većina država članica podržala predlog, nije se mogla postići neophodna jednoglasnost za njegovo usvajanje zbog protivljenja nekoliko država koje nisu spremne da prihvate mogućnost primene stranog prava na razvode brakova sa stranim elementom pred domaćim pravosuđem. Predlog, međutim, predstavlja važan dokument, jer rešenja koja sadrži odlikavaju pravac u razvoju pravila o razvodu brakova sa stranim elementom na evropskom kontinentu.

Iz ugla harmonizacije prava Srbije sa pravom EU Predlog Uredbe o razvodu braka iz 2006. godine zaslužuje pažnju u prvom redu zbog korišćenja redovnog boravišta kao primarne tačke vezivanja i za određivanje međunarodne nadležnosti sudova i za određivanje merodavnog prava. Predlog Uredbe takođe uvodi i ograničenu autonomiju volje supružnika, koji mogu sporazumno da odrede i sud neke od država članica, i merodavno supstancijalno pravo za razvod svog braka.

Rešenja ZRSZ Srbije, koji je usvojen 1982. godine, zasnovana su na državljanstvu kao primarnoj tački vezivanja, s tim da se prebivalište koristi kao činjenica za određivanje opšte međunarodne nadležnosti domaćeg pravosuđa i kao pomoćna činjenica za posebnu međunarodnu nadležnost. Novi Zakon o strancima iz 2008. godine, harmonizovan sa odgovarajućim pravnim izvorima EU, reguliše uslove kretanja i boravka stranaca u

---

predviđa ga Predlog Uredbe EU o razvodu braka iz 2006. godine; vidi argumente za i protiv autonomije volje u materiji razvoda u dokumentu GEDIP (Groupe européen de droit international privé – Evropske grupe za međunarodno privatno pravo), Treizième réunion, Vienne, 19-21 septembre 2003, koji uključuje i predlog norme za određivanje merodavnog prava za razvod braka i koji propisuje mogućnost izbora supstancijalnog prava za razvod braka sa stranim elementom, internet adresa: www.gedip-egpil.eu/reunionstravails/gedip-reunions-13t.html.

Srbiji, koji mogu da budu pravni okvir za korišćenje koncepta redovnog boravišta u međunarodnom privatnom pravu. Prednost tog koncepta je u tome da vernije odražava stvarno stanje, i na taj način izražava svakodobnu tesnu povezanost pojedinaca sa državom čiji bi sudovi bili nadležni ili čije bi pravo bilo merodavno za neki odnos sa stranim elementom.

U tom sklopu, redovno boravište, odnosno zajedničko redovno boravište kao tačka vezivanja u međunarodnom privatnom pravu razvoda braka može da ima svoje mesto u rešenjima za novi zakon o međunarodnom privatnom pravu Srbije. Štaviše, i ograničena sloboda supružnika da biraju merodavno pravo za razvod braka bi bila prihvatljiva, jer doprinosi pravnoj sigurnosti, a tesna veza supružnika sa izabranim pravom – što se obezbeđuje i odgovarajućim normama o međunarodnoj nadležnosti – sprečava da se onemogućí neophodni nadzor države u statusnim stvarima.

Harmonizacija međunarodnog privatnog prava Srbije sa pravom EU u ovom trenutku nije pravna obaveza. Ovo naročito važi za materiju merodavnog prava za razvod braka, jer je ona i u samoj EU u fazi usaglašavanja zbog neslaganja manjeg broja država članica. Rešenja Predloga Uredbe o razvodu iz 2006. godine mogu, međutim, služiti kao osnov za razmišljanje i razmatranja prilikom osavremenjivanja međunarodnog privatnog prava u Srbiji.

*Bernadet Bordaš, Ph.D., Full Professor
Novi Sad School of Law*

Harmonization of Serbian Private International Law in Divorce Matters with the Rules of Conflict of Laws and of Jurisdiction in the EU

Abstract

After a few years over a quarter century since the Act on Private International Law of Serbia has been enacted, the drawing up of a new act has been initiated in spring 2009. One of the important preliminary questions in this process is the following: is it desirable or necessary to harmonize the future Serbian Act with the Europeanized Private International Law, which has been a reality since more than ten years, and which has been showing a dynamic development ever since. Regulations on jurisdiction, recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters, and also in matrimonial and matters of parental responsibility (Brussels I and II bis) have been adopted, which have been followed with the enactment of regulations on applicable law in non-contractual and contractual obligations (Rome I and II). There is also legislative activity in the field of family relations, and so far the regulation which covers applicable law in matters relating to maintenance obligations and a proposal of regulation on applicable law in divorce have been drawn up. All these sources of law or proposals have adopted rules, which could be taken into account when future new Serbian Act on Private International Law would be discussed, because those are results of a thorough process of consultations and deliberations of the majority of European countries. Those countries, as Member States of the EU, create – as it stands now – uniform rules of conflict of laws and of jurisdiction of a Europeanized Private International Law, and set, at least, trends of development of this field of law.

The present paper offers an analysis of the Proposal for a Council Regulation amending Regulation (EC) No 2201/2003 as regards jurisdiction and introducing rules concerning applicable law in matrimonial matters from the viewpoint of its acceptability and as an inspiration in the course of drawing up the corresponding rules of a future Act on Private International Law in Serbia.

Key words: divorce with foreign element; habitual residence as connecting factor in private international law; the choice of law for divorce; proposal of the EU regulation on divorce; new Serbian private international law